فصلنامه علمی – ترویجی اقتصاد و بانکداری اسلامی، شماره سیزدهم، زمستان ۱۳۹۴- صفحه ۷-۲۰

تحلیل مقایسه‌ای پس انداز بر مبنای اخلاق، در نظریات اقتصاد متعارف و آموزه‌های اسلام

تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۵/۲۰ تاریخ پذیرش:۱۳۹۴/۷/۱۶

صادق بختیاری*
علی نظری**

چکیده

یکی از اهداف اقتصادی در هر جامعه‌ای، دستیابی به رشد اقتصادی می‌باشد و افزایش سرمایه‌گذاری می تواند زمینه لازم را برای رشد اقتصادی فراهم نماید. یکی از منابع تأمین مالی برای سرمایه‌گذاری، وجوه پس انداز شده توسط افراد می‌باشد.

در این مقاله، قصد داریم به مقایسه نظریات پس انداز، میان اندیشمندان مسلمان بر مبنای اخلاق اسلامی و نظریات پس انداز در مکاتب کلاسیک و نئوکلاسیک بپردازیم. برای انجام این پژوهش، ما از روش اسنادی استفاده کردیم و برای تجزیه و تحلیل متن، از روش تحلیل محتوا استفاده شده است.

نتایج نشان داد که با توجه به مبانی اقتصادی پس‌انداز و مقایسه آنها با نظریات اندیشمندان مسلمان، پس‌انداز در اقتصاد اسلامی برخلاف اقتصاد متعارف، در چهارچوب اخلاق اسلامی می‌باشد؛ و روش‌های جدیدی برای پس‌انداز بیشتر، با توجه به آموزه های اسلامی معرفی می گردد.

واژگان کلیدی: *اخلاق، پس انداز، آموزه‌های اسلام، مکتب کلاسیک*

* استاد دانشگاه اصفهان

** دانشجوی کارشناسی ارشد اقتصاد اسلامی، دانشگاه اصفهان،(نویسنده مسئول) alinazari.1990@yahoo.com

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

مقدمه

افزایش سرمایه‌گذاری یکی از عوامل مهم رشد اقتصادی بوده و لازمه سرمایه‌گذاری در هر اقتصاد وجود پس انداز است. پس‌انداز به معنای آن بخش از درآمد می‌باشد که منجر به مصرف نشده و به منظور افزایش حجم پس انداز، مطالعات بسیاری توسط اقتصاددانان، در مکاتب مختلف صورت گرفته است.

در این مقاله می‌خواهیم به تحلیل و مقایسه میان نظریات اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک و نظریات اندیشمندان مسلمان در زمینه پس‌انداز بپردازیم؛ و بررسی کنیم که آموزه‌های اسلام چه راهکارهایی را به منظور افزایش پس‌انداز مولد، به معنای پس‌اندازی که به تولید بیانجامد و وارد چرخه اقتصادی گردد بر مبنای اخلاق اسلامی پیشنهاد می‌نماید.

از زمان آدام اسمیت تا به امروز، نظریات متفاوتی در مورد پس‌انداز ارائه شده است که اکثر آنها نظر بر آن دارند که پس‌انداز موجب رشد اقتصادی می گردد و زمینه لازم را برای توسعه‌اقتصادی فراهم می سازد؛ و منظور ما از واژه پس‌انداز، در سطح کلان می‌باشد. در این مقاله در قسمت اول ادبیات تحقیق بیان می شود؛ در بخش دوم مطالعات انجام‌شده در مورد عوامل مؤثر بر پس انداز آورده شده است؛ در قسمت سوم به بیان پیشینه تحقیق پرداخته‌ایم؛ در بخش چهارم به بررسی نظریات اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک پرداخته‌ایم؛ در بخش پنجم نظریات اندیشمندان مسلمان در چهارچوب اخلاق اسلامی را بیان کردیم؛ در قسمت ششم به تحلیل نظریات مختلف ذکر شده و بررسی راه‌حل‌های ارائه‌شده توسط آموزه‌های اسلام مبتنی بر اخلاق به منظور افزایش حجم پس انداز پرداخته‌ایم.

۱. مبانی نظری تحقیق

در این بخش به تعاریف مختلفی که در مورد پس‌انداز بیان شده است می پردازیم:

کینز در کتاب پول، اشتغال و بهره خود این‌گونه بیان می کند که پس‌انداز به معنای مازاد درآمد بر مخارج می‌باشد (کینز، ۲۰۰۳، ص ۵۰).

تیمور رحمانی در پایان‌نامه ارشد خود سه تعریف برای پس‌انداز ارائه کرده است:

الف) پس‌انداز عبارت است از افزایش ثروت خالص (چه برای خانوارها و چه در سطح کل اقتصاد) در طی یک دوره حسابداری.

ب) پس انداز عبارت است از درآمد خرج نشده.

ج) پس انداز عبارت است از عرضه سرمایه (رحمانی،۱۳۷۱، ص ۱۴۰).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

غلام‌حسین رادمنش در تعریف پس‌انداز آورده است که:پس انداز به طور کلی عبارت است از اختلاف بین درآمد جاری و هزینه جاری (رادمنش، ۱۳۴۳، ص ۵۴).

۲. مروری بر مطالعات انجام‌شده

برتولا (۱۹۹۴) مقاله ای تحت عنوان تئوری‌های پس‌انداز و رشد اقتصادی داشته که در آن به بررسی رویکردهای مختلف رفتار پس‌انداز شخصی و تمایلات پس‌انداز جمعی و نقش آن در روند رشد اقتصادی پرداخته است، درحالی که پس‌انداز از نظر تئوری کلاسیک و post کینزین‌ها به منابع درآمدی ارتباط دارد. در مدل های تعادل جزئی ساده، تصمیم‌گیری در مورد پس‌انداز شخصی با در نظر گرفتن بازده سرمایه‌گذاری خصوصی و درآمد نیروی کار پویا توضیح داده شده و تصمیمات پس‌انداز بهینه در یک محیط پویا و یک چهارچوب تجزیه و تحلیل تعادل عمومی تعبیه شده است. با این حال، پارامترهای مسائل پس‌انداز شخصی به طور مشترک توسط مجموع پس‌اندازها و پیامدهای سرمایه‌گذاری تعیین می شود.

سید عباس موسویان (۱۳۷۵) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود به مطالعه پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی پرداخته و با بررسی نظریات نرخ بهره در نظام مشارکت اسلامی با نظام سرمایه‌داری و الگوی کینزین‌ها مقایسه تطبیقی بین این نظریات به عمل آمده است، که نرخ بهره در نظریه کلاسیک‌ها به عنوان متغیری درون‌زا در تشکیل پس‌انداز و سرمایه‌گذاری رفتار می کند، در حالی در الگوی کینزین‌ها به عنوان عاملی برون‌زا در بازار پول شکل گرفته که به امر سرمایه‌گذاری نظام می دهد؛ و شیوه‌های عملی پس‌انداز و سرمایه‌گذاری در اقتصاد اسلامی متناسب با تحولات اقتصادی عصر حاضر را بررسی کرده و به این نتیجه دست یافته که با توجه به استفاده از عقود مشارکت اسلامی می توان فرصت‌های مشروع و کارای استفاده از سرمایه را در اقتصاد اسلامی معرفی کرد.

جاوید بهرامی و پروانه اصلانی (۱۳۸۴) به بررسی عوامل مؤثر بر پس‌انداز بخش خصوصی در ایران پرداخته‌اند و عوامل تجربی تعیین کننده پس‌انداز بخش خصوصی در اقتصاد ایران طی دوره ۱۳۸۰-۱۳۴۸ را آزمون و بدین منظور عوامل سیاستی مؤثر بر پس‌انداز خصوصی در اقتصاد ایران را توصیف کرده‌اند و نتایج نشان می دهد بهترین و مطمئن‌ترین راه برای افزایش پس‌انداز بخش خصوصی بهبود وضعیت بازارهای مالی است که هم پس‌اندازها را بهتر و بیشتر جذب می کند و هم امکان سرمایه‌گذاری را افزایش می دهد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

حمید هوشمندی (۱۳۸۹) به بررسی عوامل مؤثر بر پس‌انداز ملی در ایران پرداخته که روش انجام این پژوهش حداقل مربعات معمولی الگوی خود توضیح، با وقفه‌های گسترده (ARDL) طی دوره زمانی ۱۳۸۳-۱۳۳۸ است. نتایج نشان می دهد که رشد اقتصادی در کوتاه مدت و نوسان درآمدهای نفتی به ترتیب تأثیر مثبت و منفی بر نرخ پس‌انداز ملی در کوتاه مدت و بلند مدت دارند. و شدت تأثیر در کوتاه‌مدت بیش از بلندمدت است که این امر در واقع تأیید فرضیه مایزلسلی در اقتصاد ایران می‌باشد.

سهیلا کاغذیان و همکاران (۱۳۹۰) به بررسی عوامل مؤثر بر پس انداز در اقتصاد ایران با تأکید بر ارزش ثروت مسکن با استفاده از داده های تلفیقی ۲۸ استان طی دوره ۸۵-۱۳۷۹ پرداخته‌اند. نتایج نشان می دهد درآمد (تولید ناخالص داخلی) بر پس‌انداز (مانده حساب سپرده بانک‌ها) اثر مثبت و معنادار داشته و نرخ بیکاری و شاخص تغییرات ارزش مسکن رابطه منفی با پس‌انداز دارد.

در آموزه‌های اسلامی[1] تأکید زیادی بر مصرف متعادل شده است؛ مصرفی که به اسراف و زیاده نرود و در آن خساست هم نباشد که برای مثال می توانیم به آیه ۶۷ سوره فرقان اشاره کنیم:

و آنانکه هنگام انفاق اسراف نمی‌کنند و بخل هم نمی‌ورزند بلکه میان این دو راه میانه را می‌گیرند؛ این آیه بیانگر آن است که اسلام مصرف اضافی را زشت و ناپسند می‌شمارد و مردمی که درجه ایمان بالاتری دارند کمتر اسراف می‌کنند و مصرف آنها از متوسط مصرف کمتر است و این درآمد خرج نشده صرف پس انداز و انفاق در راه خدا می گردد.

از تحقیقات انجام‌شده در ارتباط با این موضوع می توان به: غروی (۱۳۶۸) رابطه بین اسراف و قناعت، رفیعی محمدی (۱۳۷۶) مسائل مربوط به جنبه‌های نظری اسراف سرمایه، سید علوی (۱۳۷۷) صرفه‌جویی و اسراف، و احسانی (۱۳۷۷) مسائل مربوط به اسراف و تبذیر و رابطه آن با مالکیت و فاصله طبقاتی فقر و اسراف، از جمله موضوع‌هایی است که برخی از محققان اقتصاد اسلامی به آن پرداخته‌اند.

۱. منظورمان از آموزه های اسلامی در این مقاله، آیات قرآن کریم و احادیث موجود در کتب شیعه می باشد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

۳. روش تحقیق

در این پژوهش، به منظور بررسی و شناسایی نظریات اقتصاددانان متعارف در مورد پس‌انداز و آشنایی با نظریات اندیشمندان مسلمان در مورد پس‌انداز بر مبنای اخلاق اسلامی، از روش اسنادی استفاده شده است و مبانی موضوعات مطرح شده با مراجعه به اسنادی چون کتاب، مقاله و مجله استخراج گردیده است. در این راستا با مراجعه به متون دینی، قرآن و کتب روایی دیدگاه اسلام به دست می‌آید.

برای تجزیه و تحلیل از روش تحلیل محتوا استفاده می گردد. این روش مبتنی بر مطالعه متون و مقایسه آنها با یکدیگر می‌باشد. روش تحلیل محتوا روشی است که همواره محتوای پیام را بررسی می کند و از طریق آن، می توان از متون یا گفتارهای مختلفی که از سوی شخصی صادر می شود به علت‌های صدور پیام که در متن پیام به صورت صریح وجود ندارد دست یافت.

۴. پس‌انداز از دیدگاه اقتصاد متعارف

در این بخش به بررسی نظریات مشهورترین اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک در مورد پس‌انداز می‌پردازیم.

به عقیده آدام اسمیت نرخ سرمایه‌گذاری، از طریق نرخ پس‌انداز تعیین می شود و تمام پس‌اندازها هم سرمایه‌گذاری می شود و اقتصاد زمانی در تعادل است که میزان پس‌انداز برابر سرمایه‌گذاری باشد و تنها سرمایه‌داران، زمین‌داران و نزول‌خواران می توانند پس‌انداز کنند. آدام اسمیت تأکید می کند که تمرکز سرمایه قبل از روند تقسیم کار صورت می‌گیرد. اسمیت مانند اغلب اقتصاددانان جدید، از تمرکز سرمایه به مثابه شرط لازم برای توسعه اقتصاد یاد می کند و بنابراین حل مشکل توسعه اقتصادی تا حد زیادی بستگی به توانایی‌های مردم به پس‌انداز بیشتر و سرمایه‌گذاری بیشتر در یک کشور دارد (قره‌باغیان، ۱۳۷۳: ۱۱۵ و ۱۱۶).

ژان باتیست سه معتقد است در بازار پس‌انداز و سرمایه‌گذاری علاوه بر وجود شرایط رقابت کامل، پس‌انداز کنندگان و سرمایه‌گذاران یک گروه واحد هستند و به خاطر یک عامل مشترک یعنی نرخ بهره پس انداز و سرمایه‌گذاری می‌کنند و با فرض ثابت بودن سایر عوامل پس انداز تابع مستقیم نرخ بهره و سرمایه‌گذاری تابع غیرمستقیم نرخ بهره است. بدین ترتیب اگر قسمتی از درآمد کل پس‌انداز شود، این مقدار خود به خود در نرخ بهره متعادل، به سرمایه‌گذاری تبدیل می شود و این خود مسأله کمبود تقاضا را حل می کند و نتیجتا پس‌انداز در نظر سه، یک نوع خرج غیر مستقیم است (تفضلی،۱۳۷۲، ص ۱۰۸).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

ریکاردو تجمع سرمایه را نتیجه و ثمره تجمع سودها می داند؛ چون سود موجب پس‌انداز می شود و برای تمرکز سرمایه، از آن استفاده می گردد، تمرکز سرمایه به دو عامل بستگی دارد ۱- توانایی برای پس انداز؛ ۲- اراده برای پس انداز؛ توانایی برای پس انداز نقش مؤثرتری در تمرکز سرمایه دارد و بستگی به درآمد خالص جامعه دارد که مازادی از تولید کل بعد از حذف پرداخت دستمزد کارگران به میزان حداقل معیشت است. هر چه مازاد بیشتر باشد توانایی برای پس‌انداز نیز بیشتر خواهد بود (قره‌باغیان، ۱۳۷۳، ص ۱۲۵).

به نظر مالتوس تمرکز سرمایه مهم‌ترین عامل تعیین‌کننده رشد اقتصادی است و به عقیده وی انگیزه سرمایه‌گذاری و تمرکز سرمایه سود است و سود تنها به پس‌انداز سرمایه‌داران تعلق می‌گیرد چون کارگران آن‌قدر فقیر هستند که نمی توانند پول را پس‌انداز کنند. اگر سرمایه‌داران به امید افزایش سود خویش از طریق کاهش شدید مصرف خود اقدام به پس‌انداز کنند در این حالت هرچند تمرکز سرمایه بیشتر می‌شود ولیکن رشد اقتصادی کاهش می‌یابد (قره‌باغیان، ۱۳۷۳، ص ۱۳۶).

به عقیده ویکسل، تابع پس‌انداز، ارتباط میان پس‌انداز اختیاری و نرخ بهره را نشان می دهد و شیب این تابع نسبت به محور عمودی مثبت است زیرا طبیعی است که با افزایش نرخ بهره واقعی (r) و ثابت بودن درآمد پولی، حجم پس‌انداز بالا می رود و بر عکس، کاهش در نرخ بهره حجم آن را کاهش می دهد. و در حالت تعادل حجم پس‌انداز برابر سرمایه‌گذاری می‌باشد؛ در حالی که اعتباردهی بانک‌ها برای سرمایه‌گذاری موجب می شود که سرمایه‌گذاری بیشتر از پس انداز گردد و تقاضا بر عرضه، فزونی یافته و موجب افزایش سطح قیمت‌ها، می‌شود (تفضلی، ۱۳۷۲، ص ۳۲۳).

نظریه رشد هارود در واقع یک نوع نظر تعدیل موجودی است، به این معنی که رشد اقتصادی و در نتیجه افزایش درآمد، از طریق افزایش واحدهای اضافی سرمایه به موجودی سرمایه قبلی حاصل می گردد. در الگوی هارود به منظور حفظ تعادل باید نسبت مطلوبی بین موجودی سرمایه و رشد بر قرار باشد. این شرط همان برابری میل متوسط به پس‌انداز و میل متوسط به سرمایه‌گذاری است. حال اگر تابع پس‌انداز ثابت باشد و نسبت بین سرمایه و تولید از نظر شرایط فنی ثابت بماند ظرفیت تولیدی با یک نرخ نمایی ثابت رشد می کند. این نرخ به وسیله بازدهی‌های اضافی به موجودی سرمایه و نسبت افزایش در مقدار تولیدی که به ایجاد سرمایه جدید تخصیص یافته تعیین می‌شود (تفضلی، ۱۳۷۲، ص ۴۱۶).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

فرانک رمزی برای پاسخ به پرسش میزان پس‌انداز یک ملت که خود طـرح کـرده بـود از الگـویی استفاده نمود که امروزه الگوی مبنا برای مطالعه تخصیص بین زمانی بهینه منابع اسـت و در هـر لحظه از زمان خانواده نمونه باید چه مقدار مصرف کرده و چه مقدار به موجـودی سـرمایه اضـافه نماید تا مصرف آینده تأمین شود. عدم تعادل پس‌انداز و سرمایه‌گذاری از آنجا ناشی می شود کـه واسطه مالی به پس‌اندازکنندگان بهره می دهد و توازن بین پس‌اندازکنندگان و سرمایه‌گذاری بـه هم می‌ریزد (فیشر و بلانجارد، ۱۳۷۷، ص ۷۸).

با توجه به نظریات مطرح شده، اقتصادانان متعارف بر این باور هستند که افـزایش پـس انـداز منجر به افزایش سرمایه گذاری، و رشد اقتصادی می گـردد. در نتیجـه افـزایش پـس‌انـداز مولـد منجر به افزایش سرمایه‌گذاری می شود. حال به بررسی نظریات پس‌انـداز اندیشـمندان مسـلمان می‌پردازیم.

۵. پس‌انداز از دیدگاه اندیشمندان مسلمان

در این قسمت به تحلیل نظریات اندیشمندان مسلمان در چهارچوب اخلاق اسلامی می‌پـردازیم و دیدگاه آنان در مورد پس‌انداز بیان می شود و با نظریات پس‌انـداز اقتصـاد متعـارف مقایسـه مـی گردد.

روایتی از امام صادق می‌باشد که ایشان مقداری پول به یکی از اصحاب خود داده بودند تـا در جایی سرمایه‌گذاری کنند و پس از اتمام کار، آن شخص صد دینار سود برد، که امام (ع) فرمودند آن صد دینار را هم سرمایه کار بگردان تا خداوند ببیند که آن مال را در معرض فایده و سود قرار داده‌ام (حر عاملی، ۱۳۹۰، ص ۲۶). از سیره عملی ایشان در می‌یـابیم کـه بایـد سـرمایه خـود را برای تولید بیشتر و افزایش سود وارد چرخه اقتصادی نماییم تا منجر به رونق گردد و سودی کـه از این کار به دست می آید را به سرمایه قبلی اضافه کرده و باز در جریان تولید قرار دهیم و نکته دیگر آن است که برای استفاده از سرمایه خود شخص باید به فعالیت اقتصادی بپردازد یا آنکه بـا استفاده از عقود مشارکت و پذیرش ریسک به کسب بازده اقدام نماید. که اضـافه کـردن سـرمایه جدید به سرمایه قبلی می تواند دلیلی بر مبانی اقتصادی نظریات ریکاردو و هارود باشد کـه آنهـا زمینه لازم برای رشد اقتصادی و تمرکز سرمایه را تجمیع سودها می دانند. در نتیجه ایشان به ما اخلاق پس‌انداز صحیح را نشان می دهند که باید سرمایه را در معرض فایده قـرار داد نـه آنکـه از چرخه اقتصادی خارج نماییم.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

ابن‌سینا در کتاب تدبیر منزل خود در مورد پس انداز این نظر را دارد که برای روز حاجت شخص خردمند نباید غافل باشد، از اینکه روزگار حوادث و مصائب و پستی و بلندی‌هایی دارد که باید برای آن مواقع از پیش ذخیره و مالی اندوخت زیرا که اگر از پیش برای روزهای حاجت فکری نکند و پس‌اندازی ننماید و با تمکن و توانایی برای آنها خود را آماده و مجهز نسازد در این مواقع با فقر و فلاکت روبه‌رو می گردد، پس باید از پیش هر وقتی که ممکن باشد برای آن روزها قسمتی از مال را ذخیره کرد اما نباید در هیچ حالت از کفایت و حفظ خدا غافل بود (ابن‌سینا، ۱۳۱۹، ص ۳۵). ابن سینا در اینجا مسأله پس انداز و نااطمینانی را مطرح می سازد که امکان دارد در آینده افراد از درآمدهای اکتسابی خویش اطمینانی نداشته باشند پس باید قسمتی از مال را ذخیره کرد، اما با توجه به میزان درآمد افراد مختلف نرخ پس‌انداز تفاوت دارد. اما با توجه به آنکه در نظر مسلمانان خداوند همیشه روزی دهنده می‌باشد نباید از یاد خداوند در روزهای سخت و تنگنا غافل گردد. و با پس‌انداز و پیش‌بینی برای آینده از فقر جلوگیری نماییم که فقر منجر می شود که دین مسلمانان نیز سست گردد.

نظر خواجه نصیرالدین طوسی در مورد پس‌انداز آن است که در حفظ مال دو شرط باید نگاه داشت: اول اینکه اختلالی به دیانت راه نیابد و دوم آنکه مرتکب رذیلتی مانند بخل و حرص نگردد. چون این شرایط را رعایت کند حفظ به سه شرط صورت می‌پذیرد؛ اول آنکه خرج با دخل مقابل نبود و زیادت نبود بل کمتر بود؛ دوم آنکه در چیزی که تثمیر (زیاد کردن) آن متعذر (سخت و دشوار) بود مانند ملکی که به عمارت آن قیام نتوان کرد؛ سوم آنکه رواج کار طلبد و سود متواتر تر و اگر چه اندک بود اختیار کند؛ و عاقل باید که از ذخیره نهادن اقوات و اموال غافل نباشد، تا در اوقات ضرورت و تعذر اکتساب، مانند قحط سال‌ها، نکبات و ایام امراض، صرف کند (خواجه نصیرالدین طوسی، ۱۳۶۶، ص ۲۱۳).

خواجه نصیر الدین طوسی معتقد است که مسلمانان اگر قصد پس‌انداز دارند نباید به ایمان و دین آنها آسیبی برسد یعنی اخلاق اسلامی را رعایت نمایند و از آموزه‌های دین خارج نگردند و برای پس انداز باید درآمد افراد از مخارج آنها بیشتر باشد. طبق تعاریف پس‌انداز و یک روش برای پس‌انداز آن است که افراد در آن چیزی پس‌انداز کنند که نتوان آن را عرضه کرد و عرضه آن ثابت باشد مانند خانه و املاک اما عرضه پول را می توان افزایش داد اما عرضه زمین ثابت است و سومین آنکه افراد برای پس انداز باید درآمد داشته باشند و سود به دست بیاورند و این سود اگر کم باشد اما پیوسته باشد بسیار ارزشمند است. و افراد از این پس انداز در زمان ضرورت استفاده نمایند.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

خواجه نظام الملک طوسی در سیاست‌نامه خود در مورد پس‌انداز آورده است کـه دو خزانـه بایـد داشت، خزانه اصل و خزانه خرج را که بایـد بـه قـدر مخـارج پـول در آن نهـاد و از خزانـه اصـل برداشت تا نتواند نکند، مگر به صورت وام وجه برداشت باز نهد و اگر این کار نکند چون بـه مـالی ناگاه حاجت افتد دل مشغولی ایجاد و در آن کار مهم و خرج فوری هم تقصیر و تـأخیر مـی‌افتـد (خواجه نظام الملک طوسی، ۱۳۶۵، ص ۲۸۷). خواجه نظام الملک هم نظر بر نااطمینـانی آینـده دارد و پیشنهاد می کند که یک صندوق ذخیره باید ایجاد کرد تا در زمانی که کشـور بـا مسـائل پیش بینی نشده مانند جنگ، قحطی و سایر بلایای طبیعی روبه رو می شـود بـا مشـکل کمبـود منابع رو به رو نشود و اگر پولی از این صندوق برداشت می شود بـه صـورت وام باشـد و ایـن وام جایگزین شود تا در دوران سختی کشور با مشکل مواجه نشود.

راغب اصفهانی معتقد بود که چون پول مانند حاکمی در میان بشر است بدین جهـت خـدای تعالی عذاب کسی که آن را حبس کند و مردمان را از دادوستد بدان منع کنـد بـزرگ قـرار داده است و می‌فرماید کسانی که طلا و نقره را حبس کنند و آن را در راه خدا خرج نکنند، آنان را بـه عذابی دردناک بشارت بده (راغب، ۱۳۷۶، ص ۳۸۷). راغب معتقد است پول مشکلات مبادله کالا به کالا را از میان می‌برد و مانند یک حاکم قیمت‌ها را تأیین می کند و اختلافات را حل می کند و اگر پول از چرخه اقتصادی خارج شود منجر به رکود اقتصادی می شود. و در پس‌انـداز اخـلاق تحریم کنز پول برای رعایت حقوق دیگران رعایت شود.

با بررسی نظریات پس‌انداز میان اقتصادانان متعـارف و اندیشـمندان مسـلمان بـه نتـایج زیـر دست می یابیم:

هر دو گروه منظورشان از پس‌انداز، پس‌انداز مولد می باشد که منجر به سرمایه‌گذاری مجـدد شود و پول از چرخه اقتصادی خارج نگردد. امـا اندیشـمندان مسـلمان پـس انـداز را بـه منظـور استفاده در روز حاجت، برای دوران سختی و نیاز نیز مورد نظر قرار می دهند و روش‌هـایی بـرای پس‌انداز معرفی می نمایند.

از منظر ریکاردو و هارود و از منظر امام صادق (ع) برای افزایش سـرمایه بایـد سـودی کـه از فعالیت های سرمایه‌گذاری به دست می‌آید به سرمایه قبلی اضافه گردد تا موجـب رونـق اقتصـاد گردد.

اما در اقتصاد متعارف عامل اصلی افزایش پس‌انـداز را نـرخ بهـره مـی داننـد امـا در اقتصـاد اسلامی بهره به دلیل حرمت ربا تحریم گشته است و هر کسی که خواهان بـازده مـی باشـد بایـد

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

مال خود را در برابر ریسک و بازده کار و تولید قرار دهد و با عقود مشارکت به کسب سود بپردازد.

از نظر اقتصاد متعارف برای پس‌انداز حقوق دیگران در نظر گرفته نمی شود و تنها به فکر نفع شخصی می‌باشند در حالی که پول یک کالای عمومی محسوب می شود و امر پس‌انداز رعایت نمی گردد در حالی که با توجه به آموزه‌های اسلام مسلمانان در چهارچوب اخلاق اسلامی اقدام به پس‌انداز می‌نمایند.

۶. روش‌های افزایش پس انداز از منظر آموزه‌های اسلام

ما نظریات پس‌انداز را بیان کردیم حال قصد داریم در این قسمت به تحلیل آموزه‌های اسلام در مورد پس‌انداز بر بر مبنای اخلاق اسلامی، قرآن و سیره عملی معصومین بپردازیم.

وقتی در مورد پس انداز صحبت می‌نماییم، منظورمان پس انداز در سطح کلان اقتصاد و پس انداز کل می‌باشد. اگر یک اقتصاد تک بخشی را در نظر بگیریم که در آن درآمد، یا مصرف می شود یا پس‌انداز می گردد. بنابراین:

$$Y = c + s$$

افراد جامعه درآمدی را که کسب می‌کنند یا به مخارج مصرفی خود اختصاص می دهند یا آنکه این درآمد را پس انداز می‌نمایند، همان طوری که در تعریف پس‌انداز آمده است، پس‌انداز همان درآمدی است که منجر به مصرف نگشته است. با توجه به آموزه‌های اسلامی و محدودیت‌هایی که دین اسلام، برای برخی مصارفی که با آموزه‌های دین اسلام سازگاری ندارند، در نظر گرفته است، آن بخش از درآمد که در چهارچوب الگوی مصرف اسلامی، خرج نمی شود، می تواند پس انداز گردد و در نتیجه حجم پس‌انداز کل افزایش خواهد یافت. در اینجا به بررسی و تحلیل این محدودیت‌ها در مصرف با توجه به آموزه‌های اسلامی می‌پردازیم.

در آموزه‌های اسلامی تأکید زیادی بر مصرف متعادل شده است؛ مصرفی که به اسراف و زیاده نرود و در آن خساست هم نباشد و برای مثال می توانیم به آیه ۶۷ سوره فرقان اشاره کنیم: و آنانکه هنگام انفاق اسراف نمی‌کنند و بخل هم نمی‌ورزند بلکه میان این دو راه میانه را می‌گیرند.

این آیه بیانگر آن است که اسلام مصرف اضافی را زشت و ناپسند می‌شمارد و مردمی که درجه ایمان بالاتری دارند کمتر اسراف می‌کنند و مصرف آنها از متوسط مصرف کمتر است و این درآمد خرج نشده صرف پس انداز و انفاق در راه خدا می‌گردد.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

ما معتقدیم که منابعی که افراد مسلمان در دست دارند به خاطر تحریم برخی مصارف، توسط دین اسلام، ظرفیت‌هایی را برای پس‌انداز بیشتر ایجاد می‌نمایند. به طور مثال در دین اسلام مصرف مشروبات الکلی، استعمال آلات لهو و لعب و مصارف حرام نهی شده است و این درآمد خرج نشده بر روی کالاهای نهی شده، می تواند توسط افراد پس انداز شود و منجر به افزایش پس انداز کل گردد.

حال می توان نتیجه گرفت که مصرف در اقتصاد اسلامی کمتر از مصرف در اقتصاد متعارف می باشد، بنابراین برای آنکه مدل ما در تعادل باشد پس‌انداز باید افزایش یابد و با توجه به تحریم کنز پول از نظر آموزه های اسلام این پس‌انداز وارد چرخه اقتصادی گشته و منجر به افزایش سرمایه‌گذاری و تولید می گردد.

ما در آموزه‌های اسلام یک پس انداز واجب داریم، یعنی پس اندازی که ما موظف هستیم در خدمت نیازهای واجب و ضروری زندگی خودمان قرار بدهیم، مانند نیاز به بهداشت، آموزش و تأمین نیازهای افراد تحت تکفل خودمان و نوع دیگر پس‌انداز حرام می‌باشد که پس‌اندازی است که موجب ضرر و زیان بشود و به سرمایه‌گذاری منجر نشود و به معنای خارج کردن منابع، از گردش اقتصادی می‌باشد.

در آیه ۳۴ سوره توبه کنز طلا و نقره نهی شده است. «ای کسانی که ایمان آوردید بسیاری از علما و راهبان، اموال مردم را به باطل می‌خورند و آنان را از راه خدا باز می دارند و آنها را که طلا و نقره را گنجینه (و ذخیره و پنهان) می‌سازند و در راه خدا انفاق نمی‌کنند به عذابی دردناک بشارت ده». آیت‌الله مکارم در تفسیر این این آیه می‌نویسند:

پیدایش نقره و از آن مهم‌تر طلا، به این فکر تحقق بخشید که به وسیله این دو فلز گردش معاملات رونق بیشتر و چشمگیری پیدا کند. بنابراین فلسفه اصلی پول همان گردش کامل‌تر و سریع‌تر چرخه‌های مبادلات اقتصادی است و آنها که پول را گنجینه می‌کنند نه تنها موجب رکود اقتصادی و زیان به منافع جامعه می‌شوند بلکه عمل آنها درست بر ضد فلسفه پیدایش پول است. آیه فوق صریحا ثروت اندوزی و گنجینه اموال را تحریم کرده است و به مسلمانان در راه خدا و در طریق بهره گیری بندگان خدا به کار اندازد و از اندوختن و ذخیره کردن و خارج ساختن آنها از گردش معاملات به شدت بپرهیزند و در غیر این صورت باید منتظر عذابی دردناک باشند (مکارم شیرازی، ۱۳۶۲، ص ۳۹۵).

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

از آنجا که طلا و نقره در گذشته نقش پول را ایفا می کرده است و کنـز و نگهـداری طـلا و نقـره موجب می گردد که از چرخه اقتصادی خارج شوند و در نتیجه پس انداز، سرمایه‌گذاری و تولیـد کاهش یابد.

پس از مطالعه نظریات اقتصاددانان کلاسیک و نئوکلاسیک در مورد پس‌انداز، آنان بر این باور بودند که برای افزایش پس‌انداز باید پاداشی به صورت بهره به پس‌انداز کنندگان پرداخت شود تـا افراد حاضر باشند از مصرف حال خود صرف‌نظر کرده و پس‌انداز خـود را افـزایش دهنـد. امـا بـا توجه به تحریم ربا از دیدگاه اسلام نمی توان هیچ بهره‌ای به پس‌اندازکنندگان پرداخت کـرد و از منظر اسلام هر کسی که می‌خواهد از پس‌انداز خود درآمدی کسب کنـد بایـد خطـرات تولیـد و معامله را هم بپذیرد.

با تحریم ربا امکان تأمین مالی از طریق وام‌های ربوی از بین مـی‌رود. لـیکن بـا وجـود عقـود مشارکت، راه برای سرمایه‌گذاری باز است. عقود مشـارکت چنـان گسـترده اسـت کـه مـی توانـد وضعیت‌های مختلفی که در مسأله سرمایه‌گذاری قابل تصور است پوشش دهـد. صـوری کـه مـی توان برای سرمایه‌گذاری فرض کرد به طور کلی، عبارت‌اند از:

۱- گاهی یک فرد هم سرمایه کافی و هم تخصص کافی برای سرمایه‌گذاری در بخش خاصـی را دارد، در این صورت او بدون نیاز به عوامل دیگر خود مستقلا سرمایه‌گذاری می کند.

۲- گاهی یک یا چند نفر سرمایه کافی برای سرمایه‌گذاری در بخش خاصـی را دارنـد، لـیکن احتیاج به متخصص دارند، تا بتواند سرمایه‌گذاری را مدیریت کرده و بـه فعلیـت برسـاند. در ایـن صورت آن افراد خودشان از طریق عقد مشارکت با هم شریک می‌باشند و با عامل (متخصص) هم می توانند از از طریق عقد مضاربه - اگر موضوع فعالیت بازرگانی باشد - یا از طریق عقد مزارعه و مساقات - اگر موضوع فعالیت زراعت و باغداری است - یا از طریق عقد شرکت یا عقد جعالـه، در بخشی از سود و زیان یا در بخشی از مالکیت خود مؤسسه اقتصادی شریک شوند.

۳- گاهی چند نفر سرمایه کافی برای سرمایه‌گذاری دارند و یکی از آنها تخصص و مدیریت را هم داراست. در این صورت از طریق عقد مشـارکت، معاملـه کـرده و بـرای عامـل (مـدیر) سـهم بیشتری را در نظر می‌گیرند.

۴- در هر یک از صور فوق، در صورت کافی نبودن سرمایه فرد یا افـراد، بـا جـذب سـرمایه از صاحبان پس‌انداز یا بانک‌ها، آنان را نسبت به سرمایه ای که می‌آورند مطابق عقد شرکت، شـریک می‌کنند» (موسویان، ۱۳۷۶، ص ۹۸). بنابراین از دیدگاه اسلام افرادی که خواهان کسب بـازدهی

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

هستند، می توانند در چهارچوب عقود اسلامی، عقودی مانند مشارکت، مضاربه، مزارعه، مساقات، جعاله به معامله و کسب سود بپردازند.

با توجه به تحلیل‌های صورت گرفته در این بخش، به این نتیجه می‌رسیم که نه تنها پس‌انداز در اقتصاد اسلامی در چهارچوب اخلاق اسلامی کمتر از اقتصاد متعارف نیست، بلکه با توجه به آموزه‌های اسلام می توان راه حل‌های جدیدی برای افزایش پس‌انداز که حقوق افراد جامعه رعایت شود پیشنهاد نمود.

جمع بندی و نتیجه‌گیری

با تحلیل مطالعات صورت گرفته در این مقاله متوجه می‌شویم که اسلام کسب مال را نهی نکرده است بلکه آموزه‌های اسلام به کسب ثروت به منظور تأمین نیازهای افراد تحت تکفل و انفاق مال به افراد نیازمند تأکید بسیار دارد. و ما با روش تحلیل محتوا به چگونگی راهکارهای افزایش پس انداز از منظر آموزه‌های اسلام پرداختیم. و با بررسی و تحلیل نتایج این تحقیق به این نتیجه رسیدیم که نه تنها پس انداز در اقتصاد اسلامی کمتر از اقتصاد متعارف نیست، بلکه می توان با ترویج اخلاق اسلامی، همانند پرهیز از اسراف ، پرهیز از مصارف نامشروع، عدم کنز پول و استفاده از عقود اسلامی، پس انداز کل را افزایش دهیم؛ در حالی که معیار پس‌انداز از منظر اقتصاد متعارف تنها نفع شخصی می‌باشد نه آنکه بخواهند حقوق دیگران را رعایت نمایند در حالی که در آموزه‌های اسلامی باید رضای خداوند را در نظر گرفت و از آنجا که اقتصاد ایران نیاز مبرمی به سرمایه گذاری دارد، با افزایش پس انداز مولد، در چهارچوب اخلاق اسلامی سرمایه گذاری کل افزایش می یابد، تا آنکه بتوان به سرمایه گذاری بالاتر به رشد اقتصادی دست یافت.

پیشنهاد می شود که به منظور فرهنگ سازی در زمینه اخلاق اسلامی، از کودکی در کتب درسی دوران ابتدایی این فرهنگ سازی صورت پذیرد؛ و از رسانه و مطبوعات برای افزایش آگاهی با اخلاق اسلامی در زمینه پس‌انداز استفاده گردد.

به منظور افزایش پس‌انداز، پژوهشگران می توانند مطالعات بیشتری در زمینه نظریات اندیشمندان مسلمان به منظور مدل سازی اقتصادی انجام دهند.

منابع

۱. قرآن کریم.

۲. ابن سینا، تدبیر منزل. (۱۳۱۹). ترجمه محمد زنجانی، انتشارات مجمع ناشر کتاب.

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]

۳. اصفهانی، راغب. (۱۳۷۶). الذریه الی مکارم الشریعه، نشر جامعه اصفهان، معاونیه البحث العلمی.
۴. تفضلی، فریدون. (۱۳۷۲). تاریخ عقاید اقتصادی، تهران، نشر نی.
۵. رادمنش، غلام حسین. (۱۳۴۳). پس انداز در اقتصاد جدید، نشر بیتا.
۶. طوسی، خواجه نصیرالدین. (۱۳۶۶). اخلاق ناصری، انتشارات هما.
۷. طوسی، خواجه نظام الملک. (۱۳۶۵). سیاست نامه، چاپ ونشر بنیاد.
۸. مجتهد، احمد و کرمی، افشین. (۱۳۸۲). ارزیابی متغیرهای مؤثر بر رفتار پس انداز ملی در اقتصاد ایران، فصلنامه پژوهش های بازرگانی، شماره ۲۷.
۹. مجرد، محمد جعفر. (۱۳۷۷). وضعیت اقتصادی جهان پس از بحران مالی آسیا.
۱۰.قره باغیان، مرتضی. (۱۳۷۳). اقتصاد رشد و توسعه، تهران، نشر نی.
۱۱.فیشر و بلانچارد. (۱۳۷۷). ترجمه خطائی، محمود و محمدی، تیمور، ، تهران: انتشارات سازمان برنامه و بودجه.
۱۲.حر عاملی، محمدبن حسن. (۱۳۹۰). وسائل شیعه، ترجمه عباس اسلامی، تهران: بوستان قرآن.
۱۳.موسویان، عباس، پس انداز و سرمایه گذاری در اقتصاد اسلامی، پایان نامه کارشناسی ارشد اقتصاد، دانشگاه شهید بهشتی.
۱۴.موسایی، میثم. (۱۳۸۶). تأثیر اعتقاد به منع اسراف در مخارج مصرفی، فصلنامه علمی پژوهش اقتصاد اسلامی، شماره ۲۶.
۱۵.مکارم شیرازی، ناصر. (۱۳۶۲). تفسیر نمونه، جلد ۹، انتشارات دارالکتب اسلامی.

16. *Keynes, J. Maynard (2003) the general theory ofEmployment, interest and mone.*

[Downloaded from mieaoi.ir on 2026-10-06]